Milutin Perović

A SZLOVÁK NEMZETI MOZGALOM A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN ÉS A XX. SZÁZAD ELEJÉN

1. SZLOVÁKOK A HABSBURG-MONARCHIÁBAN AZ ABSZOLUTIZMUS ÉS CENTRALIZMUS IDŐSZAKÁBAN 1849—1867

Ellenforradalmi rendszer az 1848/49-es forradalom elfojtása után

Az 1848/49-es forradalom elfojtása után kezdődött „Bach abszolutizmusa" a Habsburg-monarchiában. Ez biztosította a német nemesség és burzsoázia hatalmi fölényét a központosított országban, amely felett a bécsi udvar, annak rendőrsége, hadserege, hivatalnoki apparátusa és a katolikus egyház odaadó támogatása mellett, önkényesen uralkodott. A bécsi Udvar ellenforradalmi politikája elnyerte a monarchia minden népe reakciós és konzervatív körének támogatását. A reakció megtorlásainak színtere elsősorban Magyarország volt, ahol a forradalmat az udvar orosz segítséggel fojtotta el. Magyarországon a rend helyreállítását Haynau tábornagy, osztrák hadvezér, majd az ötvenes évektől Bach végezte rendőrségével és „huszár"-jaival. Magyarország formálisan külön királyság maradt, de elvesztette autonómiáját. Elválasztották tőle Erdélyt, a Szerb Vajdaságot, Horvátországot Szlavóniával egyetemben és az országot öt katonai körzetre osztották, s ezeket katonai hatóságok kormányozták. A negyvennyolcas vívmányokból egyedül, falun, a feudális viszonyok nem eléggé következetes megszüntetése maradt. Habár 1851-ben Albrecht főherceggel az élén, visszaállították a magyar „helytartó tanácsot", a katonai körzetek közvetlenül Bécs alá tartoztak.

A szlovák területek, ugyanúgy mint 1848 előtt, megmaradtak Magyarország alkotó részének, azzal a különbséggel, hogy a pacifikáció alatt két katonai körzetre (pozsonyi és kassai) osztották. A szlovákok nemzetiségi helyzete csak annyiból változott, hogy az államaparátusban valamivel több szlovák nemzetiségű hivatalnok működött. Ebben az időszakban, a szlovákok szempontjából, jelentős eseménynek számít a katolikus egyház püs-

pökeinek, az 1855-ös konkordátum utáni újraválasztása, mert ez az esemény helyzetük lényeges megszilárdításához vezetett a monarchiában. Az érintett területekre három szlovák nemzetiségű püspököt neveztek ki, éspedig Stefan Mojsezt Banjska Bistricára (Besztercebánya), Ladislav Zabojskit Spišre és Štefan Kolaričot Rožovára (Rozsnyó). Közülük Mojsez, kiváló szlovák hazafi hírében járt, jelentős szerepet játszott a későbbi nemzeti mozgalomban. A szlovákok sokat nyertek azzal, hogy a pozsonyi és kassai katonai körzetben megtűrték a szlovák nyelv hivatalos használatát. Tun középiskolai reformja után, Szlovákia középiskoláiban, a magyar és a német nyelv mellett, a csehet is bevezették mint tanítási nyelvet. Na de a magyar nemesség és burzsoázia ellenállása miatt ezt az intézkedést igen lassan és nem következetesen hajtották végre, így 1858-ban a 25 szlovákiai gimnázium közül csak 8-ban szerepelt a cseh a két, illetve három tanítási nyelv egyikeként. Valódi szlovák gimnázium egyedül Besztercebányán volt, ez Stefan Mojsez patronátusa alatt tekintélyes közoktatási intézetté fejlődött. Ebben az időben elég sokat tettek az elemi iskolák elszlovákosítása érdekében, de ugyanakkor egyetlen szlovák tannyelvű felsőfokú iskola sem működött.

A szlovák területeken uralkodó gazdasági viszonyok a XIX. század 50-es és 60-as éveiben

Mind Szlovákia, mind az egész Magyarország szempontjából jelentős volt a feudális viszonyok felszámolása az 1848/1849-es forradalom idején. A földreform gyakorlati végrehajtása mégis csak az 1853. évi császári pátens alapján kezdődött. A földesurakat kármentesítették a parasztoknak odaítélt úrbéri földekért. A zselléreket és kommenciós cselédeket felmentették ugyan személyi kötelezettségeik alól, de földet nem kaptak, és továbbra is viselték a nemesi földek megmunkálásáért kirótt terheket. A puszták és erdők túlnyomó része továbbra is a nemesek tulajdona maradt. Szlovákiában a 166.000 úrbéresre 220.000 zsellér és szegődményes cseléd jutott. A parasztság zöme, tehát továbbra is függő viszonyban maradt a földesurakkal szemben, mert a nemesi földeket kénytelen volt a régi feltételek mellett művelni. A parasztságot a reform után aszályos évek, valamint a mezőgazdasági termékek világpiaci árának zuhanása is sújtotta. Az utóbbit az olcsó amerikai és orosz gabona konkurrenciája váltotta ki. A mezőgazdaság korszerűsítése és stabilizálódása lassan haladt.

A többi gazdasági ág sem virágzott, mert az országot kimerítette a forradalom és az elfojtása utáni katonai intézkedések. A Magyarország és az örökös országok közötti vámok megszüntetése, gúzsba kötötte Magyarország és a szlovák területek gyengén fejlett iparát. Lassan fejlődött a közlekedés és Szlovákia nagyobb részének, mind belső területeken, mind pedig a monarchia központjai felé rossz volt az összeköttetése. Egyedül a szlovák vaskohászat fejlődött, a könnyűiparban pedig a cukorgyárak. Ilyen feltételek mellett, a munkásság, a régi bányavidékek (Kremnica,

Štjavnica) kivételével kisszámú volt és nem képezett önálló, szervezett társadalmi osztályt. Legszámottevőbb réteg Szlovákiában a parasztok voltak, de az ő tetterejük a nemesekkel folytatott tulajdonjogi és szolgalmakkal kapcsolatos perekre összpontosult. Az egykor igen fejlett háziipar, az örökös tartományok ipari termelésének konkurrenciája miatt hanyatlott. A paraszti munkaerő-felesleg Dél-Magyarország nagybirtokain talált idénymunkát, és csak kis része az iparban vagy más gazdasági ágban.

A XIX. század hatvanas éveiben indult meg az ipari termelés bizonyos fokú fellendülése, de még most is leginkább a kohászatban. Fejlődést mutat a könnyűipar is – a cukor – és sörgyárak mellett, a szesz- és dohánygyárak. Némi fellendülés érezhető az üveg- és papírgyártásban is, de a textilipar egy helyben topog. Szlovákia ipara, lassú előrehaladásának ellenére is, fejlettebb volt Magyarország más vidékeitől. Az iparra mégis a felaprózottság a jellemző, minek folytán a szlovákiai városok kisipari és kispolgári jellegűek maradtak. Iparban a munkanap 10—16 órát tartott, de önálló munkásmozgalom nem alakult ki. A szlovák burzsoázia továbbra is gazdaságilag gyenge, politikailag függő viszonyban maradt. Faluhelyen a magyar földbirtokosok dominálnak, városon pedig a német és magyar nagy és közép burzsoázia. A szlovák polgárság a kisebb városokban van túlsúlyban, de fokozatosan kialakul a gazdagabb parasztok rétege is. A tisztviselő apparátus, kevés kivétellel, magyar vagy magyarokat kiszolgáló volt. A szlovák nemzeti értelmiséget továbbra is a mindkét egyház papjai, a tanítók és tanárok, valamint, elvétve más intellektuális foglalkozások képviselői képezték. Tehát, a XIX. század 50-es és 60-as éveinek szlovák nemzetiségi erői gazdaságilag és politikailag gyengék voltak, és nem tudták lényegesen előremozdítani Szlovákia gazdasági, politikai és kulturális fejlődését.

A szlovákok nemzeti mozgalma a XIX. század ötvenes éveiben

A monarchia kormányrendszerei az 50-es és 60-as években is folytatták a nemzetiségeket egymásra uszító és ilymódon kijátszó politikát. A bécsi uralkodó körök engedékenysége Magyarország nem magyarajkú nemzetiségeivel szemben, a magyar nemesség és burzsoázia megfékezésére szolgáló mesterkedés volt. Az 1848-as forradalom elfojtása után arra törekedtek, hogy a szlovák nemzeti újjáéledés kolari konzervatív szárnyát megnyerjék maguknak. Štur és hívei a hatóságok szemében gyanúsaknak és túlzottan liberálisaknak bizonyultak. Maga Štur és Hurban rendőrségi megfigyelés alatt álltak. Kolar, mint „persona grata", a bécsi egyetem tanára lett. Lapot indított („Slovenske novini"), maga köré gyűjtve a szlovák értelmiségnek azt a részét (K. Kuzmani, D. Lihard, O. Radlinski és később J. Zaborski), amely a cseh bibliafordítás nyelvét fogadta el szlovák irodalmi nyelvnek. Ezzel a „protestáns kör"-rel ellentétben, a szlovák katolikus értelmiségiek a Bernolak-i régi nyelvre tértek vissza. Štur nyelvújítása és a nehezen kivívott, felekezeti alapokat túlhaladott, nyelvi és irodalmi egység veszélybe jutott. Kolar lapja, a „Slovenske novini", a hivatalos osztrák politika

malmára kezdte hajtani a vizet, és emiatt lassan cserbenhagyták ezt a kört legkiválóbb képviselői. Kolar halála után (1852) ennek az áramlatnak a hatása teljesen lecsappant. A magyar nemesség, burzsoázia, hivatalnokok és a katolikus egyház hierarchiája egy részének szlovákellenes magatartása miatt megbukott még a kisérlete is annak, hogy egyes megyékben (Zvolen-Zólyom, Gömör) a szlovák nyelvet bevezessék a hivatalos használatba. Üldözték a nemzeti tevékenységet kifejtő papokat. Janko Polarikot, a „Ćirilo i Metodije" című folyóirat szerkesztőjét „huszitizmus"-sal vádolták és Pestre helyezték át. Štur és Hurban, a szlovák nemzeti mozgalomnak ez a két vezéralakja, kénytelen volt felhagyni a közéleti és politikai munkával. Hurbannak a „Pohlada" és „Nitra" szerkesztésére tett kísérlete az egykor túláradó nemzeti újjászületés gyenge visszhangja volt.

A szlovák nemzeti mozgalom újraéledése a XIX. század 60-as éveiben

A Bach-korszak bukását megelőzően, politikai fellendülés volt érezhető az egész monarchiában, következésképpen felélénkült a szlovák nemzeti mozgalom is. Štefan Mojsez, a kiváló szlovák hazafi, besztercebányai püspök és a helybeli szlovák gimnázium patrónusa, megindította a Matica Slovačka – központi nemzeti kulturális intézmény, alapításának kérdését. A Matica megalapításának gondolata konkrétabb tartalmat Mojsez K. Kuzmanival és D. Liharddal történt bécsi találkozása alkalmával kapott. A szlovák nemzeti mozgalom egységét a kiújult nyelvi viták akadályozták. Šturnak a mozgalom egyesítésére irányuló tevékenységét Janko Polarik folytatta a „Katolikus újság" valamint ennek melléklete „Az iskola és az irodalom barátja" útján. Ahogy Štur lapjai a „Novini" és az „Orao", a negyvenes években, Polarik újságjai az ötvenes évek vége felé a haladó és harcos szlovák nemzeti értelmiség tömörülésének központjává váltak.

Bach abszolutizmusának bukása után különösen a magyarok nemzeti mozgalma lángolt fel. A magyar nemesség vezetői, az 1848—1849-es évek tapasztalatai után, készek voltak a kölcsönös engedményekkel járó megegyezésre a bécsi Udvarral, de ugyanakkor semmilyen engedményre nem voltak kaphatók nemzetiségek mozgalmával szemben. Felélénkült a szlovák nemzeti mozgalom is. Radlinski, Štrossmayernek, a kibővített „birodalmi tanács" tagjának, közreműködésével kieszközölte annak a rendeletnek a meghozatalát, amely lehetővé tette a szlovák nyelv használatát – a német és a magyar nyelv mellett – Felső-Magyarország 23 megyéjében. A februári pátenssel, amely elismerte Magyarország integritását, az előbbi rendeletet mégis hatályon kívül helyezték. Az 1861. évi magyar országgyűlésen a szlovákoknak egyetlenegy képviselőjük sem volt. Programjukat mégis megfogalmazták és közzétették a sajtóban valamint egyéb kiadványokban. A Pesten megindított „Pešto-budimske vjedomosti" maga köré gyűjtötte a szlovák nemzeti értelmiség jelentős részét, közzétette a szlovák nemzetiség követeléseit és nagyban hozzájárult Štur nyelvi reformjának győzelméhez. A lapok agitációt kezdtek a szlovák nemzeti nagygyűlés

megtartására, amely az új feltételek között, megfogalmazná a nemzeti programot. Štefan Marko Daksner a program tervezetét papírra is vetette, s utána a „Vjedomosti" hasábjain általános népi megvitatásra közrebocsátották. A szlovák nemzeti nagygyűlést 1861. junius 6. és 7-én tartották meg Turčanski sv. Martinon (Turócszentmártonon) – a városka, melynek hatóságai a szlovák hazafiak erős befolyása alatt álltak, az egész XIX. században megmaradt a szlovák nemzeti mozgalom központjának. Ezen a nagygyűlésen hozták meg ismert emlékiratukat a „Memorandum naroda slovenskeho"-t,[1] amelyben követelik: I. a szlovák nép különállóságának, teljes egyenjogúságának és nyelve sérthetetlenségének alkotmányos elismerését és II. elismerni nemzeti önállóságukat az általuk elfoglalt kompakt területen Felső-Magyarország szlovák területe elnevezés alatt a nemzetiségi elv alapján kialakított megyékben.[2] Ez a két alapvető követelés a következőkben nyert közelebbi meghatározást: a szlovák nyelv szabad használata az iskolákban és közintézményekben, amelyeket a szlováklakta területeken a szlovákok kezébe kell adni; a magyar megmarad államnyelvnek, de a többi nép jogainak megsértése nélkül; a törvényeket, hivatalosan, fordítsák le szlovák nyelvre; szüntessék meg azokat a törvényeket, amelyek nem ismerik el a népek egyenjogúságát; alapítsanak jogi akadémiát a szlovák hivatalnokok képzésére és nyissanak a pesti egyetemen szlovák nyeltudományi és irodalmi katedrát; nyújtsanak állami támogatást a szlovák irodalmi és kultúregyesületeknek, amelyeket a szlovákok szabadon alapíthatnának és engedélyezzék a részükre pénzeszközök gyűjtését; az említett területen kívül eső szlováklakta községeknek, de ugyanúgy e területre eső más nemzetiségi községeknek is tegyék lehetővé, hogy megnyissák iskoláikat, és szabadon használhassák anyanyelvüket; az országgyűlés felsőházában biztosítsák a szlovákok képviseletét.

Ez a jelentős okirat a szlovák nép teljes nemzeti és államjogi programját kifejti. Kihangsúlyozza, hogy megvalósításáért a szlovákok Magyarország minden leigázott népével együtt harcolni fognak. Benne a szlovákok mindannak az elnyerését követelik, amit a „magyar testvérek élveznek. Ők szabad, alkotmányos országot és abban a népek szabadságát, egyenlőségét és testvériségét követelik."[3]

A szlovákok mártoni nagygyűlésén nem volt teljes az egyetértés. A konzervatív erők magyar nemességhez tartozó része ellenezte a külön szlovák területre irányuló követelést, mert ez a kiválás sértette osztályérdekeit. A külön szlovák terület igénye ellen foglalt állást Jan Polarik is, aki nem egyezett a szlovák nemzeti mozgalom vezetői többségének bécsi orientációjával. A mártoni nagygyűlés „Nemzeti bizottságot" is alakított, amely a szlovák nemzeti mozgalom koordinációs testülete lett. A Bizottság legfőbb feladatai közé tartozik a Memorandum megvalósítására kifejtendő tevékenység, a Matica Slovačka alapításának előkészítése, valamint a szlovák közoktatás és kultúra fejlesztése. A nagygyűlés küldöttséget is választott, amely a Memorandumot átnyújtotta Tisza Kálmánnak, a magyar országgyűlés elnökének.

A magyar kormány és a magyar pártok vezetői ellenségesen fogadták a Memorandumot. A szlováklakta területeken megkíséreltek memorandumellenes akciót szervezni. Az országgyűlés, taktikai okokból, megalakította ugyan nemzetiségi kérdésekkel foglalkozó különbizottságát, de továbbra is megmaradt az „egy politikai nemzet" elmélete mellett.

Mivel a magyar országgyűlés nem tette magáévá a bécsi Udvar centralisztikus politikáját, a császár feloszlatta. A szlovák vezetők között megszületett az ötlet, hogy közvetlenül fordulnak az Udvarhoz. Mojsezzel az élén egy szlovák delegáció jegyzéket adott át a császárnak a Memorandumból ismert követelésekről. Banjska Bistrica székhellyel szlovák autonóm terület létesítését követelte. Az Udvar bölcsen elhallgatta a választ, mert a követelések teljesítése nem volt kedvére sem a német, sem pedig a magyar nemességnek. A szlovák mozgalmat az Udvar alkalmas eszköznek találta a magyar nemesség és burzsoázia sakkban tartására és arra, hogy rászedje őket a kompromisszumra. Ezért a szlovákoknak kisebb engedményeket is tett, nyelvük használatára az alacsonyabb szerveknél és a középiskolai oktatásban. Az 1861. XII. 4-i kormányrendelettel lehetővé vált, hogy négy katolikus gimnáziumban anyanyelvükön tanuljanak a szlovákok, további ötben pedig, hogy nyelvüket – a német mellett – mint második tanítási nyelvet használhassák. A kiváltott ellenállás miatt, gyakorlatilag csak egy gimnáziumban vezették be a szlováknyelvű oktatást éspedig a besztercebányaiban, amelynek Mojsez püspök volt a patrónusa. Ez a rendelet nem volt érvényes az evangélikus iskolákra, és csak 1862-ben Marko Daksnernak sikerült bevezetni a szlovákot, mint tanítási nyelvet a Velika Revuca-i evangélikus gimnáziumban.

A Matica Slovačka megalapítása

Habár a Matica Slovačka megalapításának gondolata még az ötvenes években megszületett, csak a mártoni gyűlésen történtek konkrét intézkedések megalapítására. Két év alatt 50 000 aranyat gyűjtöttek, Szt. Márton városa pedig elfogadta a javaslatot, hogy ott legyen a székhelye. Egy év leforgása alatt felépült a székháza és Cyrill és Method műve ezredik évfordulójának évében – 1863 augusztusában meg is tartotta első évi közgyűlését. Mojsez püspök útja Besztercebányától a mártoni közgyűlésre diadalmenetté, általános szlovák népünneppé alakult át. A Matica célkitűzése „a szlovák nép tagjainál a művelődést ébreszteni, terjeszteni és megszilárdítani, a szlovák irodalmat és szépművészeteket ápolni, s ezzel elősegíteni a szlovák nép anyagi jólétét és dolgozni annak felvirágoztatásán".[4] A szlovák nép nagy hazafiasságról tett bizonyságot és jelentős anyagi áldozatokat is hozott azért, hogy olyan intézményt kapjon, amely – Mojsez szavaival – „a lélek vakságát megszünteti, a tudatlanságot és előítéleteket kiűzi... Ezért szemmel látható, hogy a Matica Slovačka kérdése egyenlő az egész szlovák nép nemzeti méltóságának és általános jólétének kérdésével".[5] A Maticától elvárták, hogy egyesítsen minden vezető szlovák kulturális erőt, és hogy

gondoskodjék a szlovák irodalom kiadásáról. Ugyanebben az 1863-as évben a bécsi Udvar személyes figyelemre méltatott néhány szlovák nemzeti vezetőt. Mojsezt titkos tanácsadónak, Franciscit pedig a liptói vármegye főispánjának neveztette ki. Ezzel az udvar a szlovákok rokonszenvét óhajtotta biztosítani, de nem akarta elrontani viszonyát a magyar nemességgel sem. Na de a szlovák nemzeti mozgalomban mélyebb differenciálódásra került sor. A Janko Polarik körül kialakult csoport ellenezte a szlovák vezetőség nagyobb részének osztrákbarát beállítottságát, és megkísérelte az együtműködést a magyar politikusokkal, Marko Daksner és a nemzeti vezető személyiségek nagyobb része pedig minél függetlenebb álláspontra törekedett mind Béccsel, mind Pesttel szemben. A hatvanas évek folyamán Mojseznek és Kuzmaninak van vezető szerepe a szlovák nemzeti mozgalomban. Habár mint konzervatívok, nem voltak harciasak, s amellett lojálisak is voltak az udvarral szemben, mindkettő őszinte szlovák hazafi, becsületes politikus és közéleti munkás volt. Ők, tudvalevően két különböző egyháznak (a katolikusnak és evangélikusnak) voltak a lelkészei, testvéri együttműködésük mégis jelképe volt a szlovák nép egységének, tekintet nélkül vallási megosztottságára.

Az 50-es és 60-as évek szlovák nemzeti mozgalma tevékenységének eredményei

A szlovák nemzeti mozgalom a XIX. század 50-es, de különösen 60-as éveiben, a kedvezőtlen körülmények közepette is szép sikereket ért el. Habár ezek a sikerek nem nagyok, mégsem mondhatók jelentéktelenek, különösen ha figyelembe vesszük az ellenforradalom, az abszolutizmus és centralizmus időszakában kialakult állapotokat a monarchiában. Ezek a sikerek, mindenesetre, jelentősebbek is lehettek volna, ha a mozgalom nagyobb erőkkel rendelkezik. A szlovák nemzeti mozgalom gyengesége a szlovák burzsoázia gyengeségére vezethető vissza és arra, hogy a mozgalom nem épített ki szorosabb kapcsolatot a parasztsággal és a kapitalista kizsákmányolás alatt sínylődő munkássággal. A szlovák nemzeti mozgalom vezető erői továbbra is az értelmiségiek maradtak. Az ő művük volt az 1861. évi Memorandum is. A 60-as évek nagyjelentőségű eredménye volt a Štur nevéhez fűződő nyelvreform, amely erőteljes ösztönzést adott a szlovák irodalom és kultúra fejlődésének. Ezekben az években egész sor kiváló szlovák író, művész és tudós működött, egyesek ismertek voltak már az újjáébredés időszakában is. Közülük legismertebbek: írók és publicisták – J. Zaborski, J. Polarik, A. Sladkovič, J. Boto, J. Kral, S. Halupka, J. M. Hurban, J. Franciski, M. Ferenčik, V. Paulini-Tot; a kultúra terjesztői – D. Lihard, S. Jurkovič, Ž. Zavodnik, S. Orlis, A. Radlinski, Št. Mojsez; művészek – J. B. Klemens, P. Bohun, L. Dunajski; pedagógusok és tudósok – D. Štur, M. Čulen, J. Čerin, Fr. Sasinek, Št. M. Daksner és sokan mások.

A nevezettek mindannyian a nemzet ügyének kiváló munkásai, őszinte hazafiak és markáns alkotó egyéniségek voltak. Ők teremtették meg azt

a szlovák nemzeti kultúrát, amely az elkövetkező évtizedekben ellen tudott állni a magyar nemesség és burzsoázia beolvasztó politikájának. A Matica Slovačka, mintegy átfogó szlovák kulturális és tudományos intézmény működésével nagy érdemeket szerzett népe kultúrájának erősítésében és fejlesztésében. Két szlovák gimnázium is létesült, rendszeresen vagy időközönként tíz szlovák lap és folyóirat jelent meg. Na de mindez gyenge lábakon állt, mert a bécsi udvar és a magyar nemesség alkudozásainak az időszakában valósult meg. Amikor a bécsi udvar rászánta magát a kiegyezésre, a szlovák nemzeti mozgalmat átengedte a magyar nemesség kénye-kedvére.

2. A SZLOVÁK NEMZETI MOZGALOM AZ OSZTRÁK-MAGYAR KIEGYEZÉS UTÁN (1867—1914.)

Az osztrák-magyar kiegyezés és a szlovákok helyzete

A belső ellenállás, amelyből a némettel szemben minden nép kivette a részét, és Ausztria kudarca az Olasz illetve Németország egyesítéséért folyó háborúkban, a Habsburg-monarchiában uralkodó önkényuralom és központosítás csődjéhez vezetett. A bécsi udvar, attól a vágytól fűtve, hogy megóvja az osztrák uralkodó körök érdekeit, kész volt a kompromisszumra a magyar nemességgel és burzsoáziával. Ennek a kompromisszumnak volt a gyümölcse az 1867. évi kiegyezés, amely a centralisztikus Ausztriát a dualisztikus Osztrák-Magyar Monarchiává alakította át. Nem írjuk le a kiegyezés tartalmát és keletkezésének hátterét, mert ezek ismert történelmi tények. Kiemelünk csak egyet: a magyar nemesség hegemóniát kapott a kiegyezéssel az ú.n. Szt. István-i korona országainak teljes területére. A horvátokon kívül, akik korlátozott autonómiát kaptak, Magyarország egyetlen más népe sem jutott külön államjogi helyzethez. A szlovákok, vajdasági szerbek, az erdélyi és bánáti románok, valamint a ruszinok a magyar uralkodó osztályok elmagyarosító politikájának váltak az áldozatává.

Magyarország népei közül, a ruszinok mellett, a szlovákok voltak legnehezebb helyzetben. Meg voltak fosztva minden államjogi státustól, nem rendelkeztek államigazgatási hagyományokkal és a 60-as évekig éppen csak megtették az első lépéseket nemzeti öntudatuk és kultúrájuk érvényesülése felé. Mindezek a nehezen kiharcolt, de még mindig nem eléggé stabilizált nemzeti vívmányok az államhatalmat gyakorló magyar nemesség és burzsoázia soviniszta politikájának voltak a célpontjai. Így történhetett, hogy a szlovák nemzeti mozgalom a kiegyezés után a puszta létéért folyó harc periódusába lépett. Ezt a harcot méginkább megnehezítette az a körülmény, hogy a mozgalom nem volt szilárdan szervezett, sem egységes, de nem élvezte a szlovák társadalom osztályainak és rétegeinek – a burzsoáziának, parasztságnak és munkásoknak – energikus támogatását sem.

A magyar nemesség, a kiegyezés után, igyekezett az államot úgy beren-

dezni, hogy végrehajtva bár a legszükségesebb burzsoá reformokat, megőrizze a magyar nemesség gazdasági és politikai hatalmát és a magyar nemzet hegemóniáját az ország többi népe felett. A nemzetiségekkel szembeni hatalmi fölény gyakorlását eleinte burkolt formában végezték. Az 1868. XII. 9.-én hozott nemzetiségi törvény, az egységes magyar politikai nemzet tézise mellett elfogadta azt a tételt is, amely kimondta a polgárok egyenjogúságát, tekintet nélkül nemzetiségükre. Habár a magyart államnyelvnek kiáltották ki, megyei, községi és egyházi keretekben – amennyiben ezek képviselői követelik – engedélyezik a többi nyelv szabad használatát is. Az elemi iskolákban megengedett a tanítási nyelv tetszés szerinti kiválasztása. Az egyházi, vagy községi jellegű középiskolákban az alapító, az államiakban pedig a miniszter határozza meg a tanítási nyelvet. A nemzetiségeknek engedélyezik gazdasági, közművelődési és népoktatási egyesületek alapítását. A törvénynek ezek a pozitív rendelkezései azonban, jórészt, csak írott szavak maradtak a papíron, mert végrehajtásuk azoknak a hatóságoknak a jóindulatától függött, akik az asszimiláció nyílt politikáját folytatták. Tehát a szlovákok részére ugyanúgy, mint Magyarország minden más nem magyar népe részére, a kiegyezés egy új időszak – a nemzeti létfenntartásért folyó küzdelem korszakának kezdetét jelentette.

A szlovákok gazdasági fejlődése a XIX. század 70—90-es éveiben

A XIX. század második fele a kapitalizmus további fejlődésének periódusa Magyarországon, ezáltal Szlovákiában, mint az előbbinek szerves részében is. Habár a kiegyező kormányok szem előtt tartották a burzsoázia érdekeit, a gazdasági politika mégis a magyar nemesség kezében volt. A magyar nagybirtokosoknak a vámpolitika útján biztosították az osztrák piacot mezőgazdasági termékeik értékesítésére, míg a vámok intézményét egészen a 80-as évekig nem használták fel a magyar ipar védelmére. Szlovákiának semmilyen gazdasági önállósága nem volt, ezen a területen az idegen tőke és az idegen nagybirtok dominált. A szlovák vidékeknek vasúti összeköttetése volt Pesttel, Magyarország gazdasági és politikai központjával. A XIX. század végéig 2300 km vasútvonalat építettek ki, de ez meg sem közelítette a valódi szükségleteket. Szlovákiában gyors ütemben fejlődtek a részvénytársaságok, bank- és hitelintézetek, de felettük a német és magyar tőke uralkodott. Fokozatosan mégis kibontakozott szlovák burzsoázia is, éspedig a kereskedelemben és az ipar egyes ágaiban. „Tatrin", az első szlovák bank 1884-ben alakult. A szlovák területeken működő 133 bankból és takarékpénztárból 22 volt a szlovák burzsoázia kezében, s ez a befektetett tőke 14%-át tette ki.

A vasútvonalak építése, a piac kibontakozása és pénzintézetek alapítása meggyorsította Szlovákia ipari fejlődését. A 100 000 forintot meghaladó tőkével rendelkező 133 magyar vállalat közül 50 Szlovákiában volt. Ugyanakkor az iparban befektetett 74 millió forintból a szlovák burzsoázia kezében mindössze 1 millió, tehát kevesebb mint 1% volt. Az 1881-es és 1890-es

törvények értelmében a nagyiparosok jelentős kedvezményeket kaptak. A kormány ipari és kereskedelmi bankot alapított, s ezek főleg a magyar burzsoázia vállalatait hitelezték. A szlovák területeken különösen a bányászat (vasérc) és kohászat fejlődött. A kiegyezéstől (1867) a XIX. század végéig a vasérc kiaknázása két és félszeresére megnövekedett, és a magyar össztermelés 56%-át tette ki. Ebben a periódusban megháromszorozódott a vaskohászat, de a színesfémek (arany, ezüst, réz) termelése lecsappant. Jelentéktelen volt a széntermelés is, amely a magyar össztermelésnek csak a 0,2%-át tette ki.

A könnyűipar egyes ágai értek még fellendülést a szlovák vidékeken éspedig a helyi nyersanyagok alapján – a fa-, üveg- és papíripar. Ezekben az iparágakban jelentős része volt a szlovák tőkének is. Erőteljesen kifejlődött a cukor- és dohánygyártás. Szlovákiának mindössze hat nagy cukorgyárában az egész magyar termelés 30%-át állították elő.

A szlovák területek textiliparát a fejlett cseh és osztrák ipar fojtogatta. A helyi vászontermelés mégis, egészen a XIX. század végéig ellenállt a konkurrenciának. Valamivel jobban fenntartotta magát a bőripar, de ebben az apró vállalatok voltak túlsúlyban.

Az előbbi áttekintésből kitűnik, hogy Szlovákia ipari termelése a XIX. század második felében, általában véve jól fejlődött. A termelés többszörösére emelkedett és a gazdasági ágak többségében az ú. n. ipari forradalom ment végbe. Szlovákia nem földműves lakosságának részaránya 1869 és 1900 között 19%-ról 31,7%-ra emelkedett.

Amíg az ipar fejlődött, a mezőgazdaság nagy nehézségekkel küzdött. A feudális maradványok és a falusi lakosság nagy szegénysége és elmaradottsága miatt, nehezen alkalmazkodott a kapitalista átalakuláshoz. A magyar nagybirtok dominált. Az 1000 holdnál nagyobb birtokkal rendelkező tulajdonosok a művelhető földterület 36%-át mondhatták sajátjuknak. A szlovák parasztok nagyobb része az egykori zsellérek és cselédek táborához tartozott, fölszabadultak a feudális kötelezettségek alól, de föld nélkül maradtak. A földtulajdonosok között a törpebirtokosok voltak túlsúlyban. Az 1—10 holdas birtokokra az önálló falusi tulajdonosok 72%-a esett. Az 1869-es évben 320.000 földtulajdonosra 274.000 kommenciós cseléd és 233.000 mezőgazdasági napszámos jutott. Az önálló falusi földtulajdonosok száma fokozatosan csökkent, mígnem az 1900. évben elérte a 274.000-t. Ez volt a szlovák területeken a mezőgazdaság kapitalista átalakulása „porosz útjának" a következménye.

A kiegyezést követő periódusban sor került a nagybirtokokon, de csak a termékenyebb déli és nyugati vidékeken, a belterjes gazdálkodás bizonyos fokú térhódítására a mezőgazdasági termelésben. Kivitelre szánt kultúrákat: búzát, árpát, vagy pedig az élelmiszeripar igényeinek megfelelően, burgonyát és cukorrépát termesztettek. Takarmánynövényeket is vetettek, mert az állattenyésztés sem maradt el a fejlődésben. Az első gépek alkalmazására is sor került, de csak kis számban, mert Szlovákia bővelkedett olcsó falusi munkaerőben.

Amíg a mezőgazdaság a nagybirtokokon alkalmazkodott a kapitalista

fejlődéshez, a falu lassan olvadt bele ebbe a fejlődésbe, egy helyben topogott, sőt részben vissza is fejlődött. Az 1880. évi népszámlálás szerint a parasztok 64% a írástudalan, vagy félig írástudó volt. Nehéz gazdasági és szociális helyzete, valamint nemzeti elnyomattatása miatt a parasztság elégedetlen volt. Ez a paraszti elégedetlenség a következőkben jutott kifejezésre: a 70 es évekig a nemesekkel folytatott tulajdonjogi perekben; a 90-es években az egykori zsellérek és cselédek földhözjuttatása érdekében indított akciókban, mígnem a XIX. század vége felé elkezdődtek a mezőgazdasági munkások első sztrájkjai is. A parasztok szegénysége miatt minden terméketlen év éhinséghez vezetett. Az 1882., 1889., 1892. és 1894. évi aszályok idején tízével és százával haltak éhen a parasztok. A szlovákiai parasztok tömegesen mennek az alsómagyarországi idénymunkákra, de fokozódott kivándorlásuk a monarchia más vidékeire és külföldre is.

A szlovák nép ilyen gazdasági helyzete lényegesen kihatott a szlovák területek körülményeire és a szlovák nemzeti mozgalom intenzitására.

A szlovákok nemzeti mozgalma a XIX. század 70—90-es éveiben

Az 1867. évi kiegyezés gyökeresen megváltoztatta a szlovák nemzeti mozgalom helyzetét, és új államjogi és politikai feltételek közé helyezte. A Bécsre támaszkodó politika, amit a szlovák nemzeti mozgalom vezetői az 50-es és 60-as évek folyamán vezettek, a kiegyezéssel csődbe jutott, tehát alkalmazkodni kellett az új feltételekhez. Az 1861. évi Memorandum továbbra is megmaradt a szlovák nemzeti mozgalom hivatalos programjának, de reménytelen volt gyors valóra váltása. Az új feltételek növelték a szlovák nemzeti mozgalom soraiban fennálló differenciálódást. A szlovák nemzeti mozgalom egyik szárnya, amelyhez J. Polarik és Nemesan is tartozott, a magyarokkal való együttműködés mellett szállt síkra. Ehhez a szárnyhoz csatlakoztak egyes szlovák nemesek, valamint J. Zarzecki és J. Pozdeh pesti vállalkozók és J. Bobula a publicista. Ez az áramlat, amely az „Új iskola" elnevezést kapta, Pesten „Slovačke novine" cím alatt lapot adott ki. Az „Új iskola" megkísérelte megnyerni magának a pesti szlovák egyetemistákat és munkásokat. Abban a törekvésében, hogy a szlovák nemzeti mozgalmat kivonja Bécs hatása alól és a magyar valósághoz kösse, kísérletet tett a magyar baloldallal való együttműködésre.

A szlovák nemzeti értelmiség többsége, élén St. M. Daksnerrel, Hurbannal, Franciscival és Paulini-Tottal, az 1861-es Memorandum politikájához tartotta magát. A „Régi iskola" áramlata az „Új iskola" befolyása és a magyar uralkodó körök hegemonista politikája ellen indított küzdelmet és ebben Magyarország többi nemzetiségével való együttműködésre támaszkodott. Ez a két áramlat mellett, még néhány csoport és egyén jelentkezett a maga koncepciójával a szlovák nemzeti kérdés megoldására, de az ő hatásuk jelentéktelen volt.

Az 1868. évi magyar országgyűlésen a nemzetiségi törvény megvitatása alkalmával, a „Régi iskola" élénk tevékenységet fejtett ki. Petícióval folya-

modtak az országgyűléshez és egész sor vármegyéhez. Követelték Magyarország népeinek egyenjogúságát, a vármegyék nemzetiségi elven való kialakítását, a minisztériumok mellett szlovák tagozat felállítását, anyanyelv használatát az iskolákban és a nemzeti jellegű egyesületek szabad működését. A „Régi iskola" összehangolta tevékenységét a szerbek és ruszinok vezéreivel – Miletić-tyel és Dobrijanskival, akik az országgyűlésen a szlovákok nemzeti követeléseit képviselték. Az „Új iskola" a maga nemzeti követeléseit a magyar baloldali ellenzék képviselői útján nyújtotta be az országgyűlésnek. Nyelvi, iskolai és kulturális jogokat követeltek, elismerve ugyanakkor az „egy politikai magyar nemzet" elméletét. Ezzel a minimális nemzeti programmal elért balsikere közelebb hozta az „Új iskolát" a „régihez". Mindkét irányzat képviselőinek 1868. XI. 9-i pozsonyi értekezletén megállapodtak: fegyverszünet a sajtóban; együttes fellépés az országgyűlési választásokon; előkészületek az egységes közlöny kiadására. Az 1868. évi nemzetiségi törvény elfogadása után az „Új iskola" megszakította együttműködését a magyar baloldallal. Az országgyűlési választásokon a „Régi iskola" egy, az „Új iskola" két képviselői helyet kapott. A siker szerény volt, de figyelembe véve a magyar választási jog antidemokratikus és nemzetiségellenes rendelkezéseit, mégsem volt lebecsülendő. A „Régi iskolának" sikerült a Velika Revuca-i szlovák gimnázium mellett, még kettőt alapítani: Mártonon (evangélikus) és Kloštar pod Zmijevom-on (katolikus). A Matica Slovačka fokozta tevékenységét és megalakult a szlovák nők („Živena") és egyetemisták („Slovačka omladina") nemzeti egyesülete. Igen aktívan működött a St. Vojteh-ról elnevezett szlovák katolikus egylet, amely felépítette székházát is. A „Pešt-budimske vjedomosti" a „Régi iskola" sajtóorgánuma 1870-ben Mártonra költözik, és itt „Narodne novine" név alatt jelenik meg. A Matica nyomdát kapott, és fokozta kiadói tevékenységét. Turócszentmárton a szlovákok nemzeti központjává vált. A „Régi iskola" politikai „néppárt"-tá nőtt s ennek vezetője, egészen a haláláig, V. Paulini-Tot, a Matica Slovačka alelnöke és a magyar országgyűlés képviselője volt. Tot az országgyűlésben együttműködött a nemzetiségek képviselőivel, valamint a magyar baloldal egyes képviselőivel is (Mocsáry L. és Irányi D.).

Az „Új iskola" igyekezett megtartani befolyását és e célból további engedményeket tett, bizonyos dolgokról lemondott, nemzeti követeléseiben és együttműködött a Deák-párttal. Követeléseit a következőkre csökkentette: a meglevő szlovák gimnáziumok megőrzése; a Matica Slovačka támogatása és több hivatalnoki hely biztosítása a szlovákok részére. „Megegyezési pártnak" kezdték magukat nevezni, s J. Polarik halála (1870.) után a pártot Bobula, majd 1872-től J. Mali vezette.

A kiegyezési rendszer megszilárdulásával, a XIX. század 70-es éveiben, megszűnt annak szüksége, hogy Magyarország uralkodó körei burkolt formában mesterkedjenek a nemzetiségek nemzeti mozgalmával szemben. Megindult a nagymagyar nacionalizmus expanziója és ennek, a nemzetiségi mozgalmak között a leggyengébb, a szlovák lett az áldozata. A soviniszták szemében a Matica Slovačka volt a szálka, amely 12 évi tevékenysége alatt

szépen fejlődött: 1200 tagja és Szlovákia minden helységében megbízottja volt; a „Letopis" 12 számát és az irodalom, valamint tudomány különböző területéről 41 könyvet adott ki; támogatta a műkedvelő színházak és dalegyletek fejlődését. A Matica keretében fokozatosan kialakult a levéltár, múzeum és galéria, valamint gazdag könyvtár is keletkezett. A Matica együttműködött más hasonló, elsősorban szláv, egyesületekkel a monarchiában és külföldön.

A magyar kormany 1875-ben, a szlovák nemzeti mozgalom felszámolásának politikájától vezérelve, feloszlatta a Matica Slovačkát, és egész vagyonát elkobozta. Miletićnek a Matica megszüntetésével kapcsolatos interpellációjára Tisza azt felelte, hogy ő nem tud semmilyen szlovák népről. A kormány már korábban (1874-ben) bezáratta a szlovák gimnáziumot Velika Revucán és Kloštaron, nemsokára utána (1875-ben), Mártonon is. A magyar kormány ilyen politikája miatt, az „Új iskola" illetve a „megegyezési párt" kompromittálta magát. Híveinek egy része csatlakozott a „Régi iskolához" illetve néppárthoz, míg a másik része a kormánypárthoz és cserbenhagyta a szlovák nemzeti mozgalmat.

A XIX. század 80-as és 90-es éveiben a néppárt volt a szlovák nemzeti mozgalom egyetlen képviselője, de állandóan védekezési helyzetben. A nem eléggé önálló és gazdaságilag gyenge szlovák burzsoázia nem volt kész az ellenállásra a rendszer hegemónista politikájával szemben. A Štur-féle iskola vezetőinek elhalálozása után, a pártot Pavle Mudronj, mártoni ügyvéd vezeti, míg a párt ideológusa Hurban fia, Svetozar Hurban – Vajansky. Így tengődött a párt a 70-es és 80-as évek végén, a hatóságok szlovákokkal szemben alkalmazott asszimilációs politikájának a légkörében. A hatóságok támogatása mellett, magyarosító egyesületek alakultak, mint amilyen a FEMKE (Felsőmagyarországi közművelődési egyesület) volt, melynek tagjai minden szlovák megmozdulást pánszláv összeesküvésnek és bécsi intrigának minősítettek. Ilyen nyomás alatt a szlovákok nemzeti mozgalma degradálódott, elvesztette hitét saját erejében és pánszláv illúziókkal ámította magát. Mindezektől eltekintve, Szt. Márton megmaradt a szlovákok kultúrközpontjának, s hozzá csatlakozott még a szt. Vojtehról elnevezett egyesület – a szlovák katolikusok nemzeti közművelődési szervezetének – központja, Trnava is. A szlovák értelmiség java része, a heves nemzeti üldöztetés ellenére is, hű marad népéhez és a szlovák nemzeti öntudat és kultúra ápolásán fáradozott.

A szlovák nemzeti mozgalom a XIX. század végén és a XX. század elején

Az előbbiekből vilagosan kitűnik, hogy a nemzeti elnyomás mennyire lelassította a szlovákok normális gazdasági és kulturális fejlődését. Amíg az 1868-tól 1900-ig terjedő időszakban Magyarország lakossága 23%-kal, a szlovák lakosságé mindössze 13,1%-kal gyarapodott. Szlovákiából évente többszázezer ember (1900-ban kb 370.000) ment idénymunkára Magyar-

ország és a monarchia más vidékeire. Harminc év alatt kb. félmillió lélek költözött el Szlovákiából. A magyarosításnak nagy sikere volt a szlovák városokban. A két legnagyobb szlovák ipari központban, Pozsonyban és Kassán, a magyarok számbeli fölényre tettek szert. A szlovákoknak immár nem volt egy középiskolájuk sem, a XIX. század utolsó harminc évében pedig 1322 elemiből is kirekesztették a szlovák nyelvet, úgyhogy az 1900. évben már csak 500 szlovák tannyelvű elemi iskola maradt.

A nemzeti mozgalom még ilyen körülmények között is egzisztál, sőt időközönként fel is élénkül. A magyar uralkodó körök és a bécsi udvar közötti viszonyok kiéleződése a XIX. század végén, időközönként megkönnyítette a szlovák nemzeti mozgalom manőverezését. A szlovák nemzeti vezetők együttműködnek a románok és szerbek mozgalmával. Bánffy kormánya 1895 áprilisában engedélyezte a „Szlovák múzeumi társaság" megalapítását. Jóváhagyta Magyarország nemzetiségei kongresszusának (1895 augusztusa) összehívását. Ezen a Budapesten megtartott kongresszuson igen reprezentatív szlovák küldöttség vett részt, s ennek élén P. Mudronj, Sv. Hurban Vajanski, M. Štefanovič és S. Daksner jelent meg. A kongresszus elvetette az „egy magyar politikai nemzet" elméletet és a vármegyéken belül nemzetiségi autonómiát követelt. Síkraszállt a széles polgári demokratikus szabadságért, valamint az egyház és az iskolák autonómiájáért. A kongresszus 12 tagú bizottságot választott azzal, hogy a határozatok végrehajtásán dolgozzon. A kormány viszont hamarosan fokozta nyomását a nemzetiségekre és a kongresszusi döntések végrehajtása meghiúsult. A kongresszus mégis jelentős szerepet játszott a nem magyar népek nemzeti mozgalmának felélesztésének és együttműködésének terén. Különösen kihatott a szlovák nemzeti mozgalom újabb kibontakozására.

A XIX. század végén tovább folytatódott a szlovák nemzeti mozgalom belső differenciálódása. A mártoni központ mellett megjelenik a másik, amely Trnavában, a szt. Vojtehról elnevezett katolikus egylet körül alakult ki. A szlovák katolikus papság mozgalmának volt saját közlönye is, a „Ludove novini" (1897-től) és A. Hlinka és A. Bijelek vezetése alatt állt. A mozgalom együttműködött Zichy néppártjával de nemsokára elszakadt tőle, a szlovákok önálló katolikus megmozdulásaként. A mozgalom a parasztok szociális helyzetének javítását követelte, és élénk szociális és oktatónevelői munkát fejtett ki a nép között. A két központ között bizonyos fokú versengés állt fenn, de ez nyilvánosan egészen a század végéig nem jutott kifejezésre.

A mártoni központ sokkal komolyabb ellenzékét képezték a monarchia egyetemein tanuló szlovák főiskolások. Kifogásolták a mártoni vezetők harcképtelenségét, és követelték a szlovák nemzeti mozgalom szorosabb együttműködését a monarchia más népeinek nemzeti mozgalmával. Vezetőszerepük ebben a megmozdulásban a Prágában tanuló szlovák egyetemistáknak volt, közülük különösen kitűntek: V. Šrobak, P. Blah, J. Smetani és L. Novomesni. A „Hlas"-on keresztül propagálták a cseh-szlovák egység eszméjét s ebben T. Masaryk politikai támogatását élvezték. Štur programja helyett Kolarét népszerűsítették és síkraszálltak a konkrét szociális

és politikai munkáért a nép soraiban. A hlas-ista mozgalom mégsem tudott tömegbázishoz jutni, mert a külön szlovák nemzet realitását látta elő.

A XX. század elején, az egész világon megerősödtek az imperialista ellentétek és fokozódott az elnyomott osztályok és nemzetek harca. A szlovák mozgalom kísérletet tett az osztrák-magyar ellentétek kihasználására, de a magyar kormányok hajthatatlanok maradtak. Nem fogadták el P. Mudronj javaslatát, hogy engedélyezzék a Szlovák Matica felújítását. A kormány, legjelentéktelenebb cselekedeteikért is üldözte a szlovák nemzeti vezetőket. A XX. század elején mégiscsak új erőre kapott a mozgalom. Akkor kezdi tevékenységét Milan Hodža, ez a fiatal értelmiségi. Leleplezte a magyarországi politikai viszonyokat, de ugyanakkor a szlovák nemzeti mozgalom vezetőségének éretlenségét is, és síkraszállt a nemzeti és általános demokratikus követelések összevonásáért. Ezeket az elgondolásokat különböző szlovák kiadványokban jelentette meg, de közzétette saját lapjában, a Pesten megjelenő „Slovenski tuždenik"-ban is. Az 1901-es választásokon a mártoni néppárt 4 mandátumot kapott. Harminc év után ez volt az első eset, hogy a szlovákoknak képviselőjük van az országgyűlésben. Felélénkült a mozgalmi munka a nép körében, erősödött az agitációs tevékenység a sajtóban, és az amerikai szlovákok is nagy mértékben fokozták aktivitásukat. Helyi jellegű szlovák gazdasági és kultúregyletek alakulnak. Különösen Hodža serénykedik a „Tuždenik" oldalain. Szociális, elsősorban agrár-kérdéseket vet fel, és a szlovák parasztok érdekeiért száll síkra. Az 1905—1906. évben kiújuló magyar-osztrák ellentétek élénkebb tevékenységre ösztönzik a szlovákokat. A „Slovenske novini" és a „Slovenski Tuždenik" fokozzák kampányukat, de az 1905-ös választásokon a szlovákok csak két képviselői széket kapnak az országgyűlésben. A választások a néppárt mártoni szárnyának vereségét hozták, s ezáltal politikai elentősége csökken. Erősödik a néppárt katolikus szárnya, amelynek a „Katoličke novine" a szócsöve. Ez a szárny szélesebb demokratikus szabadságot és szociális jogokat követelt és ezzel fejtette ki hatását a szlovák parasztságra. Síkraszállt a szorosabb együttműködésért az egész monarchia leigázott népeivel, de különösen a csehekkel.

Hodža, aki az 1905. és 1906. évi választásokon, mint a kulpini kerület képviselője, bekerült a képviselőházba, folytatta élénk tevékenységét. A szerb és román képviselőkkel egyetemben megalakította a „Nemzetiségi pártot", amelynek a képviselői köre nemzeti egyenlőségért és demokratikus jogokért harcol az országgyűlésen. Ebben az időben megerősödött a szlovák burzsoázia is, nemcsak a kisebb városokban, hanem a nagyobb gazdasági centrumokban is, Pozsonyban, Zólyomban stb. A szlovák nemzeti mozgalom erősödésének jelentős megnyilvánulása volt az 1905 augusztusában megrendezett, hodolini szlovák és cseh néprajzi és gazdasági kiállítás. Ez a szlovák burzsoázia fellendülésének a tanúbizonysága és a szlovák-cseh testvériség manifesztációja volt. Ebben az időszakban kerül sor a szlovák munkásmozgalom kibontakozására és együttműködésére a nemzeti mozgalommal. A szlovák nemzeti mozgalom jelentős sikerével

zárultak le az 1906-os választások, amikor hét szlovák képviselő került az országgyűlésbe.

Ily módon a szlovák nemzeti mozgalom áthidalta a válságot és a XX. század elején, az osztály- és nemzeti ellentétek kiéleződésének feltételei között lépett a magyar uralkodó körök asszimilációs politikáját keresztező, sikeresebb ellenállás útjára.

3. VAJDASÁGI SZLOVÁKOK A XIX. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN ÉS A XX. SZÁZAD ELEJÉN

A vajdasági szlovákok nemzeti mozgalmának kezdete

A feudális viszonyok megszüntetésének az 1848/49-es forradalomban nagy a jelentősége a vajdasági szlovákok életében is, mert addig túlnyomó többségük a hűbéri szolgáltatások terhét viselte, ami akadályozta tőkés alapon gyorsabb gazdasági és társadalmi fejlődésüket. Elkezdődik a parasztság gyorsabb társadalmi differenciálódásának periódusa, a szlovák burzsoázia fejlődése és az értelmiség számbeli gyarapodása. Mindez a nemzeti öntudat ébredéséhez vezetett, ami az erőteljesebb kulturális nevelőmunkában, a szlovákok nemzeti-politikai mozgalmába, de fokozatosan a Vajdaság politikai mozgalmába való bekapcsolódás útján jutott kifejezésre. Bach abszolutizmusának bukása és a szlovák nemzeti mozgalom beindítása a „Szlovák nép memoranduma" 1861. évi meghozatala után ébredésre és cselekvésre ösztönözte a vajdasági szlovákokat is. Ennek az ébredésnek a megnyilvánulása volt 1862/63-ban a kisači olvasókör megalapítása. Kezdeményezője Jur Jesenski és Jan Mičatek volt. Kettőjük 100 aranyat gyűjtött össze Kisačon és Laličon, mint adományt a Szlovák Matica részére s elküldték Szt. Mártonra. A bácskai szlovákok küldöttsége 1863-ban Mártonra utazott Cirill és Method tevékenysége 1000-éves évfordulójának megünneplésére, de ezt a jubileumot Petrovacon is megünnepelték. A vajdasági szlovákok nemzeti öntudatának ébredéséhez hozzájárult Karol Kuzmani 1865. évi vajdasági látogatása. A szlovák nemzeti mozgalomnak ez az ismert aktivistája Petrovácon, Gložanban és Kulpinban tartózkodott, de ellátogatott Újvidékre is, ahol a szerb politikai vezetőkkel folytatott eszmecserét. A vajdasági szlovákok részt vettek Zágrábban a Nikola Šubić Zrinjski halála 300. évfordulójára rendezett ünnepségen és ugyanennek az évfordulónak petrováci megünneplése miatt, 1867-ben elítélték J. Mičateket és V. Rohant.

A vajdasági szlovákok nemzeti mozgalmának további erősödése

A vajdasági szlovákok fokozott politikai tevékenysége szembetűnő az 1869. évben, amikor a kulpini választási kerületben, a magyar országgyűlés képviselőjévé Vilijam Paulini-Totot, simert felvidéki politikai munkást, a Szlovák Matica alelnökét választották meg. Attól kezdve a kulpini választási kerület szlovák és szerb polgárai, egyetértésben, felváltva szlovákokat és szerbeket jelöltek képviselőnek. A bácskai szlovákok fontos nemzeti központja Petrovac (Petrőc) lesz, 1869-ben 6000 lakossa van, és itt a szlovákok nemzeti öntudata már az 1848/49-es forradalom előtt is ébredőben volt. Ebben a helységben tevékenykedett a szlovák nemzeti ügy néhány igen aktív munkása – tanítók és papok, névszerint: Andrej Bukva, Juraj Mrva, Jan Kvačala, Jan Garaj, Martin Krajčovič, Karol Lehotin és mások. Hasonló öntudatos szlovákok voltak a tanítók és papok Gložanban, Kulpinban és más szlováklakta helységekben is. A vajdasági szlovákok, lehetőségeikhez mérten, segítették a felvidéki általános szlovák nemzeti intézményeket, így a Szlovák Maticát és a Velika Revuca-i, mártoni és Kloštar pod Znijevom-i gimnáziumot. Mindkét szlovák nemzeti központtal, a mártonival és a pestivel, állandó kulturális és politikai kapcsolatot tartottak fenn.

A vajdasági szlovákok mozgalma még a XIX. század 70-es és 80-as éveiben, a leghevesebb magyarosító nyomás korában sem volt passzív, habár a felvidéki szlovákok nemzeti mozgalma defenzívába vonult. Többnemzetiségű és politikailag meglehetősen aktív környezetben élve, nagyobb ellenállóképességet mutattak, mint felvidéki társaik. A vajdasági szlovákokra pozitív hatást gyakorolt a hasonló sorsú vajdasági szerbek politikailag tevékeny nemzeti mozgalma. A vajdasági szlovákok állandó kapcsolatot tartottak fenn a szerbek nemzeti mozgalmával, és támogatták az „Egyesült Szerb Ifjúság" és Miletić mozgalmát. Ebben az időben M. Godra, F. Kutlik, J. Mrva és J. Mičatek, a vajdasági szlovákok nemzeti mozgalmának vezetői érintkezésben állnak a szlovákok mártoni vezetőségével, és szlovák könyveket, lapokat terjesztenek a vajdasági szlovákok körében. A szlovák nyomtatott szó terjesztéséhez Szerémségben J. Maliak és V. Hurban járult hozzá. A XIX. század 70-es és 80-as éveiben a vajdasági szlovákok vezetői gazdasági és közművelődési egyesületeket alapítanak. Önsegélyző és kölcsönző társulatok is alakulnak. Petrovacon 1870-ben, Pivnicén 1872-ben, Stara Pazován 1882-ben. Kulpinban 1875-ben vasárnapi iskolát, 1885-ben pedig Kisačon olvasókört nyitottak.

A bácskai szlovákok politikai életében bizonyos élénkség állott be az 1875. évi országgyűlési választások idején, amikor a kulpini kerületben M. Mudronjt jelölték képviselőnek, igaz ugyan, hogy őt – a hatóságok választókra kifejtett heves nyomása miatt – nem választották meg. Ez a politikai tevékenység tovább fokozódott a „Nemzetiségek kongresszusa" (1893—95) előkészítésének idején. Ekkor dr Miloš Krno, a vajdasági szlovákok későbbi politikai vezére, fejtett ki nagy aktivitást. Krno tartotta az állandó kapcsolatot a mártoni vezetőség és a szerb politikai személyiségek

között. A vajdasági szlovákok politikai érdeklődésének felkeltéséhez sokban hozzájárult dr Miloš Štefanovič, a Szlovák Néppárt harcosabb szárnyának vezetője. Štefanovič tevékenyen közreműködött a magyarországi nemzetiségi mozgalmak kapcsolatának kiépítésében, és a nemzetiségi kongresszus összehívásában. Az 1896-os évben kulpini képviselőnek jelöltette magát, és választói kerületében, mind a szerbek, mind a szlovákok körében politikai felvilágosító munkát fejtett ki, és habár nem választották meg, hatást gyakorolt a politikai élet fellendítésére.

A vajdasági szlovákok a 90-es években esnek át – nemzeti tevékenységük miatt – az első politikai pereken. Az 1895. évi nemzetiségi kongresszuson a vajdasági szlovákok számottevő csoportja vett részt. Folytatódik a gazdasági és közművelődési tevékenység, és szlovák középiskola megnyitását tervezik Pazován, na de ennek a megvalósítására soha sem került sor, s a vajdasági szlovákok saját anyanyelvű középiskola nélkül maradtak.

A vajdasági szlovákok nemzeti mozgalmának föllendülése a XX. század elején

A dualizmus válsága és Magyarország elnyomott népei nemzeti mozgalmának erősödése, a XX. század elején, politikailag is aktivizálta a vajdasági szlovákokat. Társadalmi fejlődésük az osztályok fokozott differenciálódásához, a polgárság fejlődéséhez vezetett. A szlovák nemzeti értelmiséget a Vajdaságban most már nem kizárólag a tanítók és papok képezik, jelentkeznek a szabad foglalkozású értelmiségiek – ügyvédek és orvosok is, akik a nemzeti mozgalomban átveszik a vezető szerepet. A XIX. század végén és a XX. század elején, kétségkívül, dr Miloš Krno és dr Ludovit Mičatek volt a vajdasági szlovákok politikai vezetője. Az 1900. évtől mindkettőjük aktívan dolgozott Újvidéken, amely a vajdasági szlovákok új politikai központjává vált. Krno és Mičatek indítják el 1902-ben a vajdasági szlovákok első politikai lapját, a „Dolnozemski Slovak"-ot. Ez a lap, melynek Krno volt a tulajdonosa, Mičatek pedig a szerkesztője, a vajdasági szlovákok demokratikus és nemzeti, harcos tájékoztató eszköze lesz. Ez a lap, széles körben hirdetve a leigázott népekkel, külön a szerbekkel való testvéri együttműködést, nagyban hozzájárult a szlovákok politikai aktivizálásához.

A XX. század elején fokozódik a vajdasági szlovák polgárság tevékenysége. Szlovák bankok alakulnak Kisačon, Petrovacon, Újvidéken, Stara Pazován és Kovačicán, de állítólag Padinán és Banovcin is. Habár ezek a bankok kevés tőkével rendelkeztek, a kisszámú szlovák burzsoázia támaszai voltak, és létezésük puszta ténye is ennek gazdasági erősödéséről beszél.

A vajdasági szlovákok politikai életébe jelentős dinamizmust vitt Milan Hodža, a fiatal, energikus, felvidéki szlovák politikus, aki összeköttetést teremtett a vajdasági szlovák és szerb politikusokkal. Az 1905. és 1906. évben Hodžat megválasztották a magyar országgyűlés kulpini képviselőjének. Hodža politikai ténykedésével áll kapcsolatban a nevezetes szlovák-

szerb nagygyűlés, amit 1904. novemberében Petrovacon tartottak meg, s amelyen 8000 ember vett részt, és Hodža valamint Jaša Tomić tartott beszédet. A hasonlóan sikeres szlovák-szerb nagygyűlések egymást követték: 1904 decemberében Újvidéken, az 1906. évben Becskereken, Pivnicén és Kovačicán. Ez az 1904—1906. évi szlovák-szerb politikai tevékenység része volt a magyarországi nemzetiségek fokozott politikai harcának, s ezzel kapcsolatban kell megemlíteni, hogy a magyar országgyűlésen 25 tagból álló, erős képviselő-klubot alakítottak.

A vajdasági szlovákok századeleji politikai akciói közül megemlítjük még az ismert, 1904 és 1908 között lezajlott, „kovačicai pert."[6] A kovačicai szlovákok ellenszegültek a magyar hatóságoknak, amiért beavatkoztak plébánosuk megválasztásába. Erre a beavatkozásra akkor került sor, amikor az új plébánosnak Jan Čaplovičot, a nemzeti öntudatáról ismert és a hatóságoknak éppen ezért nem kívánatos szlovák papot választották meg. Čaplovičot törvényellenesen leváltották, és helyére (1907-ben) magyar plébánost tettek. A kovačicai szlovákok bojkottálták az új plébánost, és harcot indítottak Čaplović visszatéréséért. A megmozdulás szlovák nemzeti akció színezetét kapta. Az öntudatos kovačicai szlovákokat Boboš kereskedő vezette. A hatóságok perbe fogták a 97 legkitartóbb szlovákot, az ítélethozatalra 1908-ban került sor. A vádlottakat szerb és szlovák ügyvédek védték, s ezáltal az ügy politikai színezetet nyert. A vádlottak védői – szlovákok: Miloš Krno, Janko Petrikovič, Igor Beniač, Jur Janošik és a szerb D. Bošković, kiváló politikai személyiségek voltak. A nemzetiségek ellenzéki mozgalmának sajtója felhasználta a pert a hatóságok magyarosító politikájának leleplezésére, és védelmébe vette a kovačicai parasztokat. A bíróság „a magyar hatóságok és a magyar nép elleni" lázítás miatt 2-től 4 hónapig terjedő fogházbüntetésre ítélte a kovačicaiakat. A kovačicaiak megmozdulása az ő győzelmükkel ért véget: a magyar papot eltávolították, Čaplovičot pedig 1910-ben visszahelyezték.

Nemzeti érzésükben öntudatosan és politikailag cselekvésre készen, mind a saját népük, mind a vajdasági környezet politikai életében jelentősebb szerephez jutva, haladtak a vajdasági szlovákok a nagy események felé.

Ezért tartjuk pontosnak a modern szlovák történetíró megállapítását, hogy a vajdasági szlovákok „az ezen a vidéken leélt kétszáz év ellenére is, legjobban megőrizték nemzeti öntudatukat, őseik nyelvét, valamint anyagi és szellemi kultúrájuknak különféle vonásait".[7] Tegyük hozzá, hogy mindig igyekeztek megőrizni testvéri és lojális viszonyukat szomszédaikkal ebben a többnemzetiségű környezetben.

Fordította *Kasza Ibolya*

Megjegyzések:

1 Részletesebb ismertetés a Memorandumról a J. Holotik szerkesztésében megjelent Dejiny Slovenska II műben található, Bratislava, 1968. 181—183. oldal.
2 Dr. Peter Ratkoš, Dejiny naše v pramenoch, Bratislava 1971, 232. oldal
3 J. Holotik – szerkesztő, Dejiny Slovenska II, Bratislava 1968, 183. oldal.
4 A Szlovák Matica statútumából, Dr Peter Ratkoš, Dejiny nase v pramenoch, Bratislava 1971, 238. oldal
5 Štefan Mojsez beszédéből ,,A Szlovák Matica missziójáról a szlovák nép életében", Dr Peter Ratkoš említett műve 240. oldal
6 Arpad Lebl: Slovačka narodna stranka i Vojvodina (1895—1918.) Istraživanja 2, Vajdaság Történelmi Intézete, Novi Sad, 1973. 179—181. oldal
7 Jan Siracki: Slovaci u Vojvodini kao istorijsko-geografski fenomen, Zbornik za istoriju M. S. 5, Novi Sad, 1972. 109. oldal.

Rezime

Slovački nacionalni pokret u drugoj polovini XIX i početkom XX veka

U uvodnom delu rada autor daje prikaz političkih i privrednih prilika u Habzburškoj monarhiji posle gušenja revolucije, s posebnim osvrtom na slovačke krajeve i položaj Slovaka u periodu apsolutizma i centralizma. Nacionalne slovačke snage su ekonomski i politički slabe i nisu mogle bitno uticati na privredni i kulturni razvitak slovačkih krajeva. Vladajući krugovi su i dalje nastavili politiku zavadanja i izigravanja narodnosti iskorištavajući versku, kulturnu i jezičku podvojenost slovačkog naroda.

Pred pad Bahovog apsolutističkog režima počelo je izvesno oživljavanje slovačkog nacionalnog pokreta. Padom apsolutističkog režima posebno je oživeo nacionalni pokret Mađara što nije dovelo i do afirmacije nemađarskih naroda. Priznavanjem integriteta Ugarske slovački narod je izgubio pravo na upotrebu svog jezika i 1861. su ostali bez ijednog predstavnika u ugarskom saboru. Svoje zahteve su formulisali putem štampe i posebnih publikacija u Pešti. U Turčanskom sv. Martinu održan je narodni zbor. Memorandum donešen na ovom zboru traži priznavanje posebnosti slovačkog naroda, njegove pune ravnopravnosti njegovog jezika te priznavanje izvesnog teritorijalnog integriteta. Ovaj dokumenat iznosi čitav nacionalni i državno-pravni program slovačkog naroda. Mađarska vlada je neprijateljski dočekala memorandum. Beč se vešto služio slov. pokretom protiv mađarskog plemstva i buržoazije, čineći sitne ustupke Slovacima.

Osnivanje Matice slovačke predstavlja značajan korak u pravcu ujedinjenja vodećih kulturnih snaga.

Unatoč nepovoljnih okolnosti slovački pokret je ipak postigao stanovite uspehe, osobito u periodu natezanja Bečkog dvora sa ugarskim plemstvom.

Autor dalje tretira nacionalni pokret Slovaka posle Austro-ugarske nagodbe, do koje je došlo nakon niza neuspeha Bečke vlade. Da bi zaštitili interese vladajućih klasa oni su pošli na kompromis sa Mađarima. Kao rezultat ove nagodbe najviše su bili pogođeni oslobodilački pokreti naroda, a od svih naroda u najtežim položaju su se našli Slovaci. Nagodba je početak jedne nove epohe – epohe borbe za nacionalno samoodržavanje.

Razvoj kapitalizma se ipak osetilo u slovačkim krajevima osobito u gradovima, što je vodilo ka jačanju nacionalnog pokreta. Novonastale okolnosti su nametale novu stra-

tegiju. Javila se i tzv. ,,Nova škola" koja je tražila saradnju sa Mađarima, nasuprot ovima stara škola se zalagala za politiku memoranduma. Nacionalni progon Slovaka se nastavila nesmanjenom žestinom. Veliki udarac nacionalnom pokretu bilo je zatvaranje Matice slovačke. I pored svih nedaća većina slovačke inteligencije ostalo je veran svom narodu i radio je na njegovanju slov. nac. svesti i kult.

Posebno se tretira nacionalni pokret Slovaka u Vojvodini. Vojvođanski Slovaci su uspeli očuvati kontinuitet kulturnih tekovina i nacionalne svesti kao i lojalne odnose prema drugim narodima u mnogonacionalnoj sredini. Njihova politička uloga je bila sve značajnija u Vojvođanskoj sredini.

Summary

The slovak national movement in the second half of the 19th and at the beginning of the 20th century

The author sets out with an account of the economical background in the Habsburg monarchy after the revolution, with special regard to the Slovak regions during the cent alistic totalitarian regime. The Slovak national forces were both economically and politically infirm and colud not have a decisive say in in cultural and economical matters. The ruling classes continued to take advantage of the existing contradictions among the peoples.

Certain revival of the national movement started when it became obvious that the totalitarian regime was doomed to all. However the downfall of the regime failed to fulfill the hopes of nations other than hungarian. Only the Hungarians gained certain advantages mostly to the disadvantage of other nations. The Slovaks had lost the right to use their own language and remained without a single representative in the hungarian assembly. They began to use the press and appropriate pamphletes to publish their demands. The national assembly in st. Martin resulted in a memorandum demanding the full recognition of national equality and certain teritorial integrity of the Slovak people. The memorandum was an expression of the slovak national programme. It was received by resentment and hostility by the ruling hungarian circles. Vienna had taken advantage of the slovak national movement against the hungarian aristochracy, making insignificant concessions to the Slovaks.

The establishment of Matica Slovačka was an important landmark towards the unifiction of leading cultural forces.

In spite of the obstacles the national movement achieved significant results, especially during the debate between Vienna and the hungarian aristochracy.

The author also deals with the national struggle after the Austro-hungarian treaty. The austrian government suffered several serious set-backs and was compelled to compromise with the ruling classes of Hungary. As a result all the national movements were supressed.

The development of capitalism was beginning to show in the Slovak regions. New efforts were made to meet the demands of time and strengthen the national movement. The so called ,,New School" sought cooperation with the Hungarians while the ,,Old School" remained true to the memorandum. The Slovaks went through terrible tribulation and suffered a great loss when ,,Matica Slovačka" was closed down. Even so most public figures kept on fighting, devoting their efforts to the cause of national liberation.

The last chapter is dedicated to the national struggle of Slovaks in Vojvodina. The Slovaks in Vojvodina had managed to preserve teir national identity, they had also cherished loyal and friendly relations with other nationalities. Their political activity had been a great tribute to the poeple of Vojvodina.